

dr. Luka Vidmar

VALENTIN VODNIK – POSTNI PRIDIGAR

Lansko leto je minilo dvesto let od smrti Valentina Vodnika (1758–1819), ki je skupaj s sodelavci, posebej Zoisom, Linhartom in Kopitarjem, bistveno prispeval k razvoju Slovencev v moderen narod. Kot razsvetljenski duhovnik, profesor, pesnik, pisatelj, prevajalec, jezikoslovec, šolnik in časnikar je vse svoje moči usmerjal v prenovo in uveljavitev slovenščine, ki jo je imel za temelj identitete svojega ljudstva, čeprav je imela kot jezik najnižjih slojev, in kvečjemu kot jezik nabožnega slovstva, v primerjavi z nemščino in latinščino veliko skromnejše mesto v tedanji družbi.

PRVI NA MNOGIH PODROČJIH

Vodnik sicer ni bil čisto »prvi slovenski pesnik«, za kar so ga navdušeno razglasili rodoljubi v 19. stoletju (ta naziv si v resnici zasluži generacija starejši Dev kot urednik in glavni avtor pesniškega zbornika *Pisanice*). Bil pa je prvi nacionalno pomemben slovenski pesnik in hkrati prvi na mnogih drugih področjih, kar je pomenilo, da je bil večkrat pred svojim časom. Leta 1797 je začel urejati *Lublanske novice*, prvi časopis v slovenskem jeziku, ki pa je izhajal le do leta 1800, saj ni mogel tekmovati z utečenimi nemškimi časopisi; več kot štiri desetletja so morala miniti, da je začel izhajati naslednji slovenski časopis – Bleiweisove *Kmetijske in rokodelske novice*. Vodnik je v *Lublanskih novicah* v letih 1797 in 1798 v nadaljevanjih objavljal poljuden oris zgodovine slovenskega jezika, z naslovom *Povedanje od slovenskiga jezika*, ki je prvi ideološki tekst slovenskega preroda v slovenščini (podobna starejša besedila, na primer Pohlinov Uvod v slovnico (1768), so bila kljub domoljubnemu naboju pisana v nemščini, običajnem jeziku znanosti in kulture). Vodnik je v času Ilirskih provinc (1809–1813) slovenščini pomagal zagotoviti mesto učnega jezika v osnovnih šolah, saj so hotele francoske oblasti najprej dati prednost štokavščini, nato pa je napisal več prvih šolskih učbenikov v slovenščini. Med njimi je bila tudi *Pismenost ali gramatika za prve šole* iz leta 1811, prva slovenska slovnica, pisana v slovenščini (starejše slovnice, na primer Bohoričeva, so bile pisane v latinščini ali nemščini). Leta 1811 je objavil odo *Ilirija oživljena*, ki je bila prva slovenska nacionalnopolitična pesem: v njej je povzdignil Napoleonovo ustanovitev Ilirskih provinc, saj je v njih prepoznal začetek državnosti Slovencev in južnih Slovanov. Po vrnitvi Avstrije

je leta 1816 napisal odo *Ilirija zveličana*, v kateri je slavil politično zvezo med Habsburžani in Slovenci, prvič pa zapisal tudi ime Slovenija (nemško različico imena je že prej uporabil Janez Nepomuk Primic).

PRIDIGARSTVO

Ob vseh teh Vodnikovih dosežkih je ostajalo do sedaj v senci njegovo pridi-garstvo, popolnoma neznano je bilo, da je bil pesnik cenjen kot postni pridigar. Ta prispevek bo osvetlil Vodnikove pridige, posebej tiste s postno vsebino.

Skromno zanimanje raziskovalcev za Vodnikovo pridi-garstvo pravzaprav ni preveč presenetljivo. Vodniku duhovniški poklic, še posebej za samostanskimi zidovi, ni najbolj ustrezal, tako da se je s pridiganjem in ostalimi dušnopastirski-mi nalogami ukvarjal predvsem po dolžnosti, nikakor ne z enakim veseljem in uspehom kakor z literarnimi, znanstvenimi, šolskimi in publicističnimi podvigi. Po pričevanju Janeza Trdine so bile Vodnikove maše in pridige nadvse kratke, z največjim nelagodjem pa je spovedoval. Vodnik je tovrstne zadolžitve opuščal, kadar je le lahko: med letoma 1784 in 1804 se je umaknil najprej iz redovništva, nato še iz cerkvenih služb, čeprav je do smrti ostal duhovnik, mašnik in formalno tudi frančiškan. Več znamenj kaže, da svojemu pridiganju ni pripisoval posebne pomembnosti. Za seboj ni pustil veliko osnutkov pridig in zapisov o njih. Iz ti-stih, ki so ohranjeni, pa je jasno razvidno, da je njegova že tako skromna vnema za zapisovanje tovrstnih tekstov po letu 1796 popustila in po letu 1798 popolno-ma ugasnila. Vsekakor v nasprotju z mnogimi svojimi predhodniki, sodobniki in nasledniki med pišočimi slovenskimi duhovniki, na primer kapucinom Rogeri-jem Ljubljanskim in jezuitom Ožbaltom Gutsmanom, ni skrbno izpisoval svojih pridig in ni premišljeval o njihovi objavi, ampak se je raje posvečal posvetnim žanrom.

Kljub temu nikakor ne smemo podcenjevati vloge, ki jo je pridiganje imelo v Vodnikovem življenju in delu. Ta dolžnost ga je redno zaposlovala od leta 1783 do leta 1798, občasno tudi pozneje. V letu 1797 je imel skupaj najmanj 37 pridig, od tega najmanj 5 postnih. Pri sestavljanju in govorjenju velikega števila tako slo-venskih kakor nemških pridig sta se neizogibno ostrila njegova misel in jezik. Ne nazadnje zato, ker je bila pridiga tedaj še vedno ena redkih in najpomembnejših priložnosti za javno rabo slovenskega jezika. Utemeljeno lahko torej domneva-mo, da se je Vodnik tudi na takšen način učinkovito usposabljal za sočasne in prihodnje prerodne naloge. To med drugim potrjuje poročilo, da so bile njegove pridige kljub kratkosti »lepe«.

Eden najpomembnejših virov za bolj poglobljeno raziskavo Vodnikovega pri-digarstva, tudi v postnem času, je njegov rokopisni seznam pridig, ki je shranjen v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Rokopis je na dražbi dela Vodniko-

ve zapuščine leta 1820 očitno pridobil Matevž Ravnikar. Ta profesor bogoslovja, stolni kanonik in pisatelj je namreč takrat odkupil Vodnikovo slovarsko gradivo in druge rokopise, ki jih je pozneje podaril svojemu učencu Francu Serafinu Metelku. Vodnikov seznam pridig je, skupaj z drugimi rokopisi iz Metelkove zapuščine, po letu 1860 vsekakor najprej prišel v last Slovenske matice, nato pa leta 1923 kot dar v Državno študijsko, današnjo Narodno in univerzitetno knjižnico.

Rokopis je nastajal v letih 1796–1804 v Ljubljani. V tem snopiču, ki obsega 12 listov, je Vodnik na 19 straneh sestavil seznam 91 lastnih pridig (oštevilčene so do 86. pridige). Na prvih devetih straneh je zabeležil prvih 11 pridig (iz leta 1796), ki jih je večinoma predstavil s podatki o datumu in priložnosti (izjemoma o lokaciji), z evangelijskim citatom in osnutkom. Na zadnjih desetih straneh je zabeležil preostalih 80 pridig (iz let 1797–1804), ki pa jih je večinoma predstavil le s podatki o datumu in priložnosti (redkeje tudi o lokaciji in jeziku) ter z vsebinsko oznako (redkeje tudi z evangelijskim citatom); zadnjih 5 pridig, ki so neoštevilčene, je nakazal samo z letnicami in vsebinskimi oznakami. Zapisi so večinoma v latinščini, izjemoma v nemščini in slovenščini, in fragmentarni: pisava je zaradi naglice površna in na mnogih mestih težko berljiva, opazne so slovnične napake, stavki niso dokončani, misli so le nakazane, Sveto pismo pa je pogosto citirano po spominu. Zvezek ni bil namenjen zapisu končnih variant pridig, ki bi jih Vodnik nato uporabil na prižnici, ampak delno zapisu prvih osnutkov pridig, delno evidenci že izvedenih pridig. Glavnina rokopisa je nastala v letih 1796–1798, posamezni pripisi pa so še iz let 1799–1804: prva pridiga (pod št. 1) je datirana 31. julija 1796, zadnja oštevilčena pridiga (pod št. 86) 7. oktobra 1798, zadnja zabeležena pridiga čisto na koncu rokopisa pa z letnico 1804.

RETORSKA IZOBRAZBA

Vodnik je prvo podlago za razvoj govorniških sposobnosti dobil v sprva jezuitski gimnaziji pri Sv. Jakobu v Ljubljani, ki jo je obiskoval v letih 1769–1775. Julija 1773, dobro leto pred njegovim vstopom v 6. razred, posvečen retoriki, je bil jezuitski red sicer razpuščen in gimnazija podržavljena, vendar so latinski pouk po starem programu še naprej izvajali dotedanji profesorji. Vodnikov profesor retorike v šolskem letu 1774/1775 je bil tedaj že bivši jezuit Janez Jakob Knauer, ki pa je gotovo izvajal še vedno veljavni jezuitski pouk retorike, utemeljen na spisih Aristotela in Cicerona, ter na branju in posnemanju klasičnih avtorjev. Ker je znano, kako je svoje učence navduševal za latinsko pesništvo in govorništvo, lahko domnevamo, da je v tem pogledu spodbudno vplival tudi na Vodnika. Vsekakor je jezuitska latinska retorika ostala eden od temeljev Vodnikovega govorništva, saj so njegove pridige še tri desetletja pozneje, ne glede na govorjeni jezik, večinoma temeljile na latinskih konceptih.

Jezuiti Vodniku niso dali le teoretske podlage za govorništvo, temveč so ga seznanili tudi s svojimi pridigami. Kot njihov učenec je moral namreč vsak dan obiskovati mašo v Sv. Jakobu in pozorno poslušati nedeljske in praznične pridige. Te so bile v obeh deželnih jezikih, saj so ljubljanski jezuiti že leta 1615 kot bolj obiskane uvedli slovenske pridige. Nemške pridige so bile v Ljubljani v 18. stoletju prav tako v navadi, čeprav so bile manj pogoste. Vodnik je tedaj najbrž poslušal marsikatero od 107 slovenskih pridig, v letih 1770–1772 podanih za bratovščino umirajočega Kristusa v cerkvi sv. Jakoba, ki so se ohranile do danes. Na Vodnikovo izražanje v slovenskem knjižnem jeziku, ki je pozneje dobilo tudi obliko pridige, je v istem času, v letih 1773–1775, ključno vplival Marko Pohlin. Zelo verjetno je, da je Vodnik med takratnim obiskovanjem diskalceatskega samostana v Ljubljani poslušal kakšno Pohlinovo (gotovo slovensko, morda tudi nemško) pridigo. Začetnik slovenskega preroda je namreč v diskalceatski cerkvi sv. Jožefa deloval kot praznični, od leta 1769 pa kot nedeljski pridigar.

Po končanih nižjih študijih v Ljubljani je Vodnik leta 1775 stopil v frančiškanski red, kjer je v okviru višjih študijev izpopolnil svoje retorske veščine prav z namenom, da postane pridigar. V letih 1776–1778 je v redovni provincialni šoli v Novem mestu študiral filozofijo, v letih 1778–1780 pa v redovni generalni šoli v Ljubljani teologijo. Frančiškanske visoke šole so posvečale posebno pozornost vzgoji prihodnjih pridigarjev, zato so morali bogoslovci kakor Vodnik pripravljati in govoriti poskusne pridige. Tako kakor pri jezuitih Vodnik pri frančiškanih ni bil deležen le pouka retorike. Prave pridige, gotovo tudi slovenske, je moral redno poslušati v samostanih v Nazarjah, Novem mestu, Ljubljani, na Trsatu in morda na Sveti gori pri Gorici, v katerih je bival v letih 1775–1781. Spomladi 1782 je bil ordiniran na otok Krk, kjer se je v skladu z redovnimi pravili pripravljaval za pridigarja, kar je po uspešno prestatem izpitu postal 28. oktobra 1782. Vodnik je torej v letih 1769–1782 dobil formalno retorsko izobrazbo v latinski jezuitski in frančiškanski šoli, prav tako pa je spoznaval slovensko baročno pridigo, kakor so jo v tistem času še vedno razvijali jezuiti, diskalceati in frančiškani.

POSTAJE PRIDIGARSKÉ SLUŽBE

Vodnik je kariero pridigarja začel v frančiškanskem redu, ni pa znano, v katerem samostanu je deloval leta 1783; morda v Ljubljani. Še istega leta se je odločil, da zapusti redovno življenje in izbere pot posvetnega duhovnika, vendar se je moral tudi v tej vlogi posvetiti pridiganju.

Dne 3. januarja 1784 je bil imenovan za subsidiarija v Sori, kjer je deloval od aprila 1784 do februarja 1785. V letih 1785–1788 je najprej kot subsidiarij ter nato kot kooperator in katehet služboval na Bledu, od oktobra 1788 do začetka leta 1793 pa je bil kaplan v Ribnici. Na začetku leta 1793 je kot prvi stalni duhov-

nik prevzel novo lokalijo Koprivnik v Bohinju. V cerkvi Najdenja sv. Križa, ki je bila sezidana ravno tedaj, v letih 1791–1793, je prvič maševal v postu, v nedeljo, 24. februarja 1793. Takrat je gotovo tudi pridigal.

Cerkev Najdenja sv. Križa na Koprivniku, v kateri je Vodnik prvič maševal (in gotovo tudi pridigal) 24. februarja 1793, na začetku posta, foto Luka Vidmar.

Leta 1795 si je začel Vodnik prizadevati za premestitev v Ljubljano ali vsaj njeno okolico. Dne 23. junija 1796 je bil imenovan za kooperatorja pri nekdanji jezuitski in od leta 1785 župnijski cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani, nato za beneficiata pri bližnji podružnični cerkvi sv. Florijana na Gornjem trgu, poleg tega pa je bil 23. februarja 1797 dodeljen kot pomočnik župnijski cerkvi sv. Petra pri Ljubljani. V teh službah je ostal vsaj do 17. avgusta 1798, ko je dobil profesuro na ljubljanski gimnaziji.

Vodnik je najprej dobri dve leti redno pridigal v cerkvi sv. Jakoba: prvo pridigo je imel v nedeljo, 31. julija 1796, zadnjo pa v nedeljo, 7. oktobra 1798, ko je opravil tudi poroko. V povprečju je pridigal malo manj kot enkrat na teden: v letu 1796 (od konca julija) je imel vsaj 12, v letu 1797 vsaj 37 in v letu 1798 (do začetka oktobra) prav tako vsaj 37 pridig. Tako v letu 1797 kot v letu 1798 je imel vsaj 5 postnih pridig. Ti podatki kažejo, da se njegove pridigarske obveznosti

niso zmanjševale, temveč povečevale, kar ga je v času ukvarjanja z *Veliko pratiko*, *Malo pratiko* in *Lublanskimi novicami* gotovo izčrpavalo in prispevalo k odločitvi za profesuro. Po odhodu v gimnazijo ni več redno pridigal, še vedno pa je pri pastoralnih opravilih rad priskočil na pomoč drugim ljubljanskim duhovnikom.

Njegov seznam pridig kaže, da sicer ni več pridigal v Sv. Jakobu, zato pa v Štepanji vasi pri Ljubljani: leta 1799 vsaj dvakrat in v letih 1800–1804 vsaj po enkrat. Pridigo, ki jo je imel na primer 1. novembra 1796 v Sv. Jakobu, je ponovil na isti dan leta 1801 v Štepanji vasi. Sicer pa je tam največkrat pridigal v postnem času. Vsaj eno od pridig, namenjenih za Štepanjo vas, je Vodnik govoril pri tamkajšnjem Božjem grobu, in sicer na drugo postno nedeljo, 25. februarja 1799. Morda se je z občestvom Štepanje vasi seznanil že kot pomočnik pri Sv. Petru, saj je bila cerkev sv. Štefana podružnica šempetrske župnije. Vsekakor je imel zadnjo zabeleženo pridigo leta 1804 v Štepanji vasi. Najverjetneje se je po tem letu njegova že tako zmanjšana pridigarska dejavnost še skrčila oziroma z izjemo posebnih priložnosti ugasnila, saj so decembra 1804 ugodili njegovi prošnji za suspenz iz frančiškanskega reda, s čimer se je dodatno razrahljala njegova vez s pastoralo, okrepila pa njegova zavezanost posvetnemu poučevanju, pisanju in objavljanju.

Cerkev sv. Štefana v Štepanji vasi, kjer je Vodnik v letih 1799–1804 pridigal predvsem v postu, foto Luka Vidmar.

JEZIK PRIDIG

Ne vemo, v katerem jeziku je začel Vodnik pridigati leta 1783, najverjetneje pa je bila to slovenščina, saj so se frančiškani ukvarjali predvsem s pastoralo v nižjih družbenih slojih, ki so tod govorili slovensko. V Sori, na Bledu, v Ribnici in na Koprivniku je Vodnik vsekakor pridigal slovensko, saj je bilo občestvo teh župnij povsem slovensko, duhovniki pa so bili od katoliške obnove naprej še posebej zavezani pridigati v jeziku, ki so ga poslušalci razumeli. To potrjuje Vodnikova slovenska pridiga iz Ribnice, njegova edina v celoti ohranjena pridiga. Slovenske so morale biti tudi poznejše Vodnikove (večinoma postne) pridige v Štepanji vasi, ki je bila del popolnoma slovenske okolice glavnega mesta Kranjske.

V nekoliko drugačnem jezikovnem okolju pa se je Vodnik kot pridigar znašel v Ljubljani, ki je bila konec 18. stoletja dvojezična, zato so bile v cerkvah v navadi tudi – sicer manj pogoste in manj obiskane – nemške pridige. Seznam pridig iz Narodne in univerzitetne knjižnice kaže Vodnikovo kompleksno, vendar za slovenski prostor ne presenetljivo rabo jezikov pri sestavljanju in govorjenju pridig: besedilo je skoraj v celoti napisano v latinščini, od 11 osnutkov pridig jih je 8 v latinščini, 2 v nemščini in 1 v slovenščini. To seveda ne pomeni, da je Vodnik v Sv. Jakobu največkrat pridigal latinsko, manj pogosto nemško in najmanj pogosto slovensko. V seznamu si je nekajkrat označil govorjeni jezik: pri 4 pridigah si je pripisal, da jih je govoril nemško (npr. Germanice), pri 12 pridigah pa, da jih je govoril slovensko (npr. Carniolice). Na primer: pri treh zaporednih pridigah v postu leta 1797 (prva in druga postna nedelja ter Gospodovo oznanjenje) si je zapisal, da jih je govoril slovensko. Na podlagi teh podatkov lahko zanesljivo sklepamo, da je Vodnik, kakor mnogi drugi katoliški duhovniki v srednjem in zgodnjem novem veku na Slovenskem, pridige večinoma najprej koncipiral v latinščini (manj pogosto v nemščini in slovenščini), jeziku Cerkve, pozneje jih je govoril v ljudskem jeziku, in sicer največkrat v slovenščini (manj pogosto v nemščini). Različnost med zapisanim in govorjenim jezikom pri Vodniku in drugih slovenskih pridigarjih je gotovo povzročala tudi raba nemških in latinskih pridigarjskih priročnikov. Na primer: pri že omenjenih pridigah na prvo in drugo postno nedeljo leta 1797 je Vodnik na podlagi nemškega besedila (ex germ.) pridigal slovensko (Carn.), pri pridigah na peto postno nedeljo in za veliko noč istega leta pa je pridigal na podlagi latinskega besedila (ex latino), pri čemer si ni označil, v katerem jeziku.

Izbira jezika je bila seveda odvisna od poslušalstva oziroma priložnosti. Vodnik je nemško pridigal 2. julija in 13. avgusta 1797, ko je nadomeščal šentjakobskega župnika Jožefa Pinhaka. Ta Vodnikov in Zoisov prijatelj, po rodu iz Moravske, je bil odličen nemški pridigar, ki ni dobro obvladal slovenščine.

Vodnik je moral torej govoriti nemško, če je želel zadovoljiti njegove običajne poslušalce. Nasprotno je pridigal slovensko, ko je 29. januarja in 17. septembra 1797 nadomeščal menda zabavnega in zgovornega šentjakobskega kaplana Jožefa Steinmetza, po rodu iz Ljubljane, ki je pred tem služboval v Polhovem Gradcu. Vodnik je govoril nemško tudi pred verniki iz višjih družbenih slojev, na primer na prvi prošnji dan leta 1798, ko je pridigal pred celotnim ljubljanskim stolnim kapitljem. Slovenščina pa je bila uporabnejša za širšo javnost, kakršna se je zbrala v Sv. Jakobu na veliko noč.

PRILOŽNOSTI PRIDIG

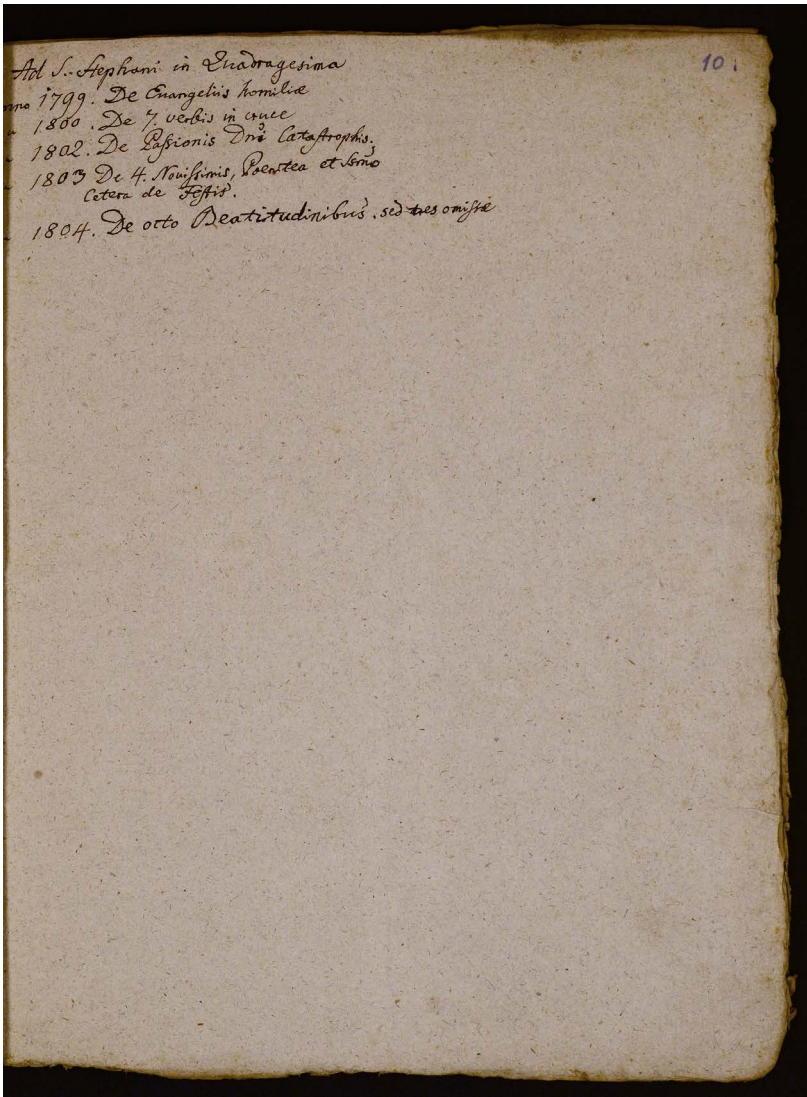
Seznam iz Narodne in univerzitetne knjižnice omogoča dober pregled nad priložnostmi Vodnikovih pridig, saj vsebuje natančne podatke za več kot dve leti. Vodnik je pridigal skoraj izključno v nedeljo, na primer na navadno, cvetno in belo nedeljo, ter na zapovedane praznike, ki so tedaj veljali v ljubljanski škofiji, na primer novo leto, Gospodovo razglašenje, Gospodovo oznanjenje, veliko noč, vnebohod, binkošti, telovo, Marijino vnebovzetje, vse svete, Marijino brezmadežno spočetje in božič. Redko je pridigal na svetniške praznike, kar je bilo posledica zmanjševanja števila in obsega praznikov pod Marijo Terezijo in Jožefom II. Izjema so bili godovi svetnikov, ki so jih kot pomembne za državo, Cerkev in posamezno župnijo poudarjala tudi novejša papeška in škofovsko navodila, tako da je Vodnik pridigal tudi na god sv. Jožefa kot zavetnika avstrijskih dežel ter sv. Petra in Pavla kot prvakov apostolov. Pridigal je še na god sv. Janeza Krstnika, sv. Štefana in sv. Marije Magdalene, ni pa, denimo, pridigal na godove posameznih apostolov in ostalih svetnikov, na primer sv. Ane ali sv. Jurija. Kakor drugi duhovniki je imel več pridig v adventnem in postnem času. Pridige iz let 1799–1804, govorjene v Štepanji vasi, so bile večinoma postne.

Vodnik je v skladu z novejšimi papeškimi in škofovskimi navodili praviloma pridigal pri dopoldanskih mašah, saj si je le dvakrat – kot nekaj posebnega – zabeležil popoldansko pridigo: tako je imel 8. aprila 1798 ob 16. uri pridigo za veliko noč.

VSEBINA PRIDIG

Vodnikova ribniška pridiga in osnutki ljubljanskih pridig na eni strani kažejo splošno sprejemanje v ljubljanski škofiji dominantnega reformnega katolicizma oziroma sprememb, ki jih je v delovanje tukajšnje katoliške Cerkve vneslo razsvetljenstvo. Na drugi strani ta besedila ohranjajo zmerno naklonjenost nekaterim katoliškim tradicijam in se izogibajo tedaj močnemu toku janzenizma ali moralnega rigorizma. Tretja pomembna značilnost pridig in njihovih osnutkov je, da odražajo avtorjevo dobrohotno nagovarjanje in obravnavanje vernikov.

Zadnja stran Vodnikovega seznama ljubljanskih pridig iz let 1796–1804, kjer je navedenih pet postnih pridig za cerkev sv. Štefana v Štepanji vasi. NUK, Ms. 524, 10r, foto Marko Zaplatil.

Vodnik se je moral v vlogi posvetnega duhovnika tudi pri pridiganju vsaj na zunaj prilagoditi reformistični usmeritvi ljubljanske škofije in se odreči morebitnim opozicijskim stališčem. Najopaznejša splošna znamenja novih časov v njegovih pridigah (posebej v primerjavi z baročnimi pridigami) so kratkost, preprostost in osredotočenost besedil. V pridigah ne najdemo nobenih pripovedi

iz vsakdanjega življenja ali izmišljenih zgodb, prav tako ne veliko sklicevanja na Staro zavezo in dela mlajših cerkvenih piscev, temveč obravnavanje novozaveznih, skoraj izključno evangelijskih besedil, kar je vsekakor v duhu reformnega katolicizma. Tako je Vodnik pridigo na cvetno nedeljo leta 1798 navezal na pasijon po Janezu (*Legebatur Passio secundum Joannem*).

Sploh so pridige večinoma osredotočene na Jezusovo osebo in njegove nauke. Toliko bolj seveda to velja za postne pridige, na primer za pridigo na prvo postno nedeljo leta 1798. Drug primer: Vodnik je v pridigi na 13. nedeljo po binkoštih, 26. avgusta 1798, izhajal iz odlomka o Jezusovi ozdravitvi gobavcev iz Lukovega evangelija (Lk 17,11-19), določenega za ta dan, pri tem pa je poudaril potrebo ljudi po Učeniku, ne le Odrešeniku, in po njegovi duhovnosti, ne le nežnosti. Vodnik se je tudi v svetniških pridigah rad navezal na Jezusov zgled. Pri pridigi na god sv. Štefana leta 1797 si je za glavno temo izbral podobnost med Kristusom in sv. Štefanom: *Analogia inter Xtūm et B. Stephanum*.

Za konec 18. stoletja in za Vodnika osebno je prav tako značilna racionalistična naravnost pridig. Vodnik je v njih znal smiselno povezati posamezne dneve v cerkvenem letu, zanje določena berila iz evangelijev in apostolskih pisem ter praktični pouk za ljudstvo. V pridigi za veliko noč 1797 je tako pridigal o duhovnem vstajenju (*De resurrōe spūali*), za veliko noč 1798 pa o pravi ljubezni do bližnjega, ki mora biti dejavna, hitra in prizadevna (*Vera caritas ativa, velox, et laboriosa*). Na 3. nedeljo po veliki noči, 29. aprila 1798, si je za izhodišče gotovo vzel odlomek iz evangelija po Janezu (Jn 16,16-22), določen za ta dan, v katerem Jezus učencem napove, da bodo zaradi njegovega odhoda k Očetu vsi žalovali, toda njihova žalost se bo kmalu spremenila v veselje. Vodnik je nato v nadaljevanju pridige pojasnjeval življenjsko modrost, da je nepoznavanje prihodnosti dobro za trdnost naše kreposti in notranji mir: *Bonum nos futura[m] nescire 1) pro constanta nrae virtutis 2) pro pace interna*.

Vodnikove pridige ostajajo kljub vsemu precej zveste katoliškim tradicijam, med njimi čaščenju Device Marije in nekaterih svetnikov, k čemer je gotovo prispevalo tudi avtorjevo formiranje v frančiškanskem redu. Bližje ko so njegove pridige tem tradicijam, raznovrstnejše je sklicevanje na vire, pogostejše so retorične figure in bolj baročen je slog. Pridige, govorjene na Marijine praznike, utemeljujejo njeno posebno vlogo v odrešenju. Takšna je bila gotovo tudi pridiga na praznik Gospodovega oznanjenja, govorjena v postu leta 1797. Posebej bogata z metaforami in sklicevanji je morala biti pridiga na praznik Marijinega rojstva, 8. septembra 1798. Vodnik v njej poudarja, kako vesel je bil dan, ko se je rodila zarja zveličanja: *Laeta dies, q aurora salutif orta*. V nadaljevanju poseže v Staro zavezo: poslušalce spomni na Izaijevo napoved device, ki bo spočela Odrešenika, Marijo pa v soglasju s cerkvenimi očeti primerja z Elijevim oblačkom, ki je vstal

iz morja in prinesel izsušeni pokrajini obilen dež. Prav tako jo v skladu s tradicijo predstavi kot novo Estero: kakor je Estera prosila Artakserksa za Jude, Marija prosi Boga za nas.

Baročna tradicija vključevanja velikega števila svetopisemskih in drugih podob za potrditev evangelijskega citata odzvanja tudi v Vodnikovih svetniških pridigah, najbolj v pridigi, govornjeni na vse svete leta 1796 v Sv. Jakobu in leta 1799 v Štepanji vasi ter ohranjeni v latinskem osnutku. Citat je iz Jezusovega govora na gori iz Matejevega evangelija (Mt 5,12): »*Veselite in radujte se, kajti vaše plačilo v nebesih je veliko.*« Vodnik pridigo zgradi kot slikovito ozadje za Jezusovo blagrovanje tistih, ki jih bodo preganjali, zasramovali in obrekovali zaradi vere. Pri tem v prvem delu pridige uporabi svetopisemske podobe, ki se ujemajo z napovedjo preganjanja, med njimi iz Tobitove knjige (Tob 5,10: »*Kakšna sreča me lahko še čaka? Nebogljen človek sem, brez vida.*«), pisma apostola Pavla Hebrejcem (Heb 13,14: »*Saj nimamo tu stalnega mesta, ampak iščemo prihodnje.*«) in psalmov (Ps 70,6: »*Jaz pa sem nesrečen in ubog.*«). V drugem delu pridige pa Vodnik uporabi citate, ki potrjujejo napoved nebeškega plačila, na primer iz pridige sv. Bernarda iz Clairvauxa o pokorščini, potrpežljivosti in modrosti, iz Jobove knjige (Job 1,25: »*Jaz vem, da je moj Odkupitelj živ.*«) in iz pisma apostola Pavla Rimljanom (Rim 8,18: »*Mislím namreč, da se trpljenje sedanjega časa ne dá primerjati s slavo, ki se bo razodela v nas.*«). Vodnik med razlago teh mest ves čas ponavlja Jezusov vzklik (Exfultate ali Gaudete), za zgled sodobnim kristjanom pa daje Joba, Makabejce in sv. Štefana.

Moč katoliške tradicije je čutiti tudi na drugih mestih. Vodnik v drugem delu ribniške pridige obravnava Jezusov odgovor na vprašanje učitelja postave, kako je mogoče doseči večno življenje: ljubiti Boga in svojega bližnjega kakor samega sebe (Lk 10,25–37). Vodnik poudarja, da je treba po Jezusu, ki daje za zgled usmiljenega Samarijana, to zapoved izpolnjevati predvsem z dejanji, ne le z besedami. Zveličala nas bodo torej le naša dobra dela, ki jih Vodnik omeni kar trikrat. Ta njegova interpretacija se sklada s katoliško, seveda tudi frančiškansko tradicijo, v kateri so za zveličanje ključna dobra dela. V njegovih besedah ne najdemo nikakršnega vpliva janzenizma ali moralnega rigorizma, na primer opozarjanja na človekovo pokvarjenost in grešnost ter poudarjanja pomembnosti vere in milosti za zveličanje.

V tem Vodnikovem ravnanju in v vsebini njegovih pridig lahko odkrivamo tudi njegov dobrohoten in popustljiv značaj, ki nikakor ni bil dovteten za moralni rigorizem. Dober primer je osnutek slovenske pridige, ki jo je imel v Sv. Jakobu na božični večer leta 1796. Začel je z besedami nebeške vojske iz Lukovega evangelija (Lk 2,14): »*Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so mu po volji.*« Za izhodišče je torej imel izkušnjo pastirjev, ki jim je angel z nebeško vojsko

oznanil rojstvo Mesije. V pridigi je pastirje poistovetil s svojimi poslušalci, ki jim je orisal pomembnost veselega upanja. V zadnjem delu jih je toplo povabil, naj skupaj s pastirji stopijo v betlehemeski hlevček, naj prisostvujejo rojstvu Mesije v najrevnejši in najponižnejši podobi ter naj z Marijo v srcu ohranijo poročilo pastirjev o besedah angela in nebeške vojske.

POSTNE PRIDIGE V ŠTEPANJI VASI

O Vodnikovi navezanosti na tradicijo posebej priča njegova pridigarska dejavnost v Štepanji vasi, ki je bila pomembno romarsko središče od leta 1653, ko so pri tamkajšnji cerkvi sv. Štefana sezidali kapelo Božjega groba kot posnetek te svete stavbe v Jeruzalemu. Vsak petek, posebej v postnem času, so tja množično

Kapela Božjega groba pri cerkvi sv. Štefana v Štepanji vasi, kjer je Vodnik 25. februarja 1799, na drugo postno nedeljo, pridigal in vodil postno pobožnost, foto Luka Vidmar.

prihajali romarji, pogosto v procesiji, ki je vodila iz ljubljanske stolnice. Pobožnosti so očitno vsaj v okrnjeni obliki preživele omejitve in prepovedi romanj in procesij pod Marijo Terezijo in Jožefom II., ki jih je še v času Vodnikovega pridiganja v Ljubljani in Štepanji vasi skušal izvajati janzenistični ljubljanski škof Mihael baron Brigido.

Vodnik je neko postno pobožnost v Štepanji vasi vodil vsaj enkrat, saj si je ob pridigi pri tamkajšnjem Božjem grobu na drugo postno nedeljo leta 1799 zabeležil, da je vodil vernike, očitno v procesiji: *Duxit eos scorsum*. Glede na njegov osnutek je mogoče sklepati, da je vernikom v pridigi priporočil, naj se v duhovni samoti med postom uprejo skušnjavam, kakor se jim je uprl Jezus, ko je štirideset dni preživel v puščavi. Vodnik je imel v Štepanji vasi poleg že omenjene vsaj še tri postne pridige: o sedmih Jezusovih besedah na križu (1800), o nesrečah Gospodovega trpljenja (1802) ter o štirih poslednjih stvareh, pokori in sv. Rešnjem telesu (1803). Vse kaže, da so ga v Štepanjo vas redno vabili kot postnega pridigarja. Morda je prihajal na vabilo, vsekakor pa s strinjanjem takratnega šempetrskega župnika Jurija Zupana, ki je bil Japljev sodelavec in Zoisov znanec. Zupan je bil sicer eden najvplivnejših janzenističnih duhovnikov ljubljanske škofije, vendar je morda na željo ljudstva, z dovoljenjem škofa Brigida in s pomočjo Vodnika in drugih duhovnikov, zagotovil ustrezen okvir za priljubljene postne pobožnosti v Štepanji vasi. Vsekakor pa lahko utemeljeno domnevamo, da je Vodnik, ki je pridigarsko obveznost sprejel v času, ko mu je ne bi bilo treba, kot frančiškan vendarle razumel pomembnost romanj, procesij in drugih pobožnosti za ljudstvo, pri tem pa se ni preveč oziral na pretežno odklonilen odnos posvetnih in cerkvenih oblasti do tovrstnih verskih navad.

SKLEP

Vodnik je bil torej izurjen postni pridigar. V postu je moral velikokrat pridigati, ko je služboval v župnijah na Gorenjskem, Dolenjskem in v Ljubljani, na primer pri prvi maši v cerkvi na Koprivniku. Dokumentirano je pogosto pridigal v postu leta 1797 in 1798. Potem ko je leta 1798 opustil stalno dušnopastirsko službo, je še vsaj do leta 1804 vedno hodil kot postni pridigar v Štepanjo vas. Večino postnih pridig je govoril v slovenščini, le v Sv. Jakobu v Ljubljani morda kakšno tudi v nemščini. Te in druge pridige je večinoma najprej koncipiral v latinščini, pripravljal pa jih je tudi na podlagi nemških pridigarskih priročnikov. Besedila, osnutki in druge besedilne sledi Vodnikovih postnih in drugih pridig kažejo zunanje sprejemanje načel reformnega katolicizma (npr. osredotočenost na Novo zavezo in Jezusa), vsebinsko ohranjajo zmerno naklonjenost katoliški tradiciji (npr. čaščenje Marije in poudarjanje pomembnosti dobrih del), vedno pa odražajo avtorjev dobrodušen značaj.

Vir

Narodna in univerzitetna knjižnica, Zbirka rokopisov, redkih in starih tiskov, Ms. 524, Valentin Vodnik, Priprave za pridige.

Literatura

- Ahačič, Kozma. *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: Katoliška doba*. *Linguistica et philologica* 28. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Ciperle, Jože. Terezijanska šolska reforma in ljubljanske latinske šole. *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597-1773)*. (Ur. Rajšp, Vincenc). Redovništvo na Slovenskem 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete. 37-47, 1998.
- Costa, Etbin Henrik. Biographische Skizze. *Vodnikov spomenik: Vodnik - Album*. (Ur. Costa, Etbin Henrik). Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg, 1859.
- Dolar, France M. Jožefinizem in janzenizem. *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*. (Ur. Benedik, Metod). Celje: Mohorjeva družba. 153-171, 1991.
- Hoško, Franjo Emanuel. *Franjevačke visoke šole u kontinentalnoj Hrvatskoj*. *Analecta Croatica christiana* 35. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2002.
- Kemperl, Metoda. *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem: Gorenjska z Ljubljano*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2011.
- Kolar, Bogdan. Zgodovina župnije Koprivnik v Bohinju. *Koprivnik in Gorjuše v zrcalu stoletij: 1793-2018: Monografija ob 225. obletnici imenovanja Valentina Vodnika za prvega stalnega dušnega pastirja in izgradnje župnijske cerkve na Koprivniku*. (Ur. Lamovšek, Marjan). Koprivnik v Bohinju: Turizem Bohinj. 11-144, 2018.
- Koruza, Jože (ur.). *Valentin Vodnik: Izbrano delo*. Knjižnica Kondor 116. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970.
- Kos, Janko (ur.). *Valentin Vodnik: Zbrano delo*. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev. Ljubljana: DZS, 1988.
- Kos, Janko, Toporišič, Jože. Vodnik Valentin. *Slovenski biografski leksikon* 14. (Ur. Munda, Jože). Ljubljana: SAZU. 509-528, 1986.
- Kos, Janko. *Valentin Vodnik*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1990.
- Ogrin, Matija (ur.). *Register slovenskih rokopisov 17. in 18. stoletja*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Inštitut Jožef Stefan, 2011. http://ezb.ijs.si/fedora/get/nrss:nrss_ms_031/VIEW/, dostop 11. 2. 2020.
- Ogrin, Matija. Slovenska pridiga baročne dobe in redovne province: Med retoričnim izročilom in redovniško karizmo. *Arhivi* 40/2. 217-232, 2017.
- Pokorn, Frančišek. Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788. *Zgodovinski zbornik: Priloga Ljubljanskemu škofijskemu listu* 15/64. 1011-1194, 1908.
- Schmidt, Vlado. *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem* 1. Ljubljana: DZS, 1963.
- Vidmar, Luka. Vodnik kot pridigar. *Oživiljeni Vodnik: Razprave o Valentinu Vodniku*. (Ur. Legan Ravnikar, Andreja, Orel, Irena, Jelovšek, Alenka.) *Linguistica et philologica* 39. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019.
- Vidmar, Tadej. *Nastajanje novoveške stopenjske šolske strukture*. Razprave Filozofske fakultete. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 2005.
- Vrhovnik, Ivan. O Valentinu Vodniku. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 9/2. 50-58, 1899.
- Wiesthaler, Fran (ur.). *Valentina Vodnika Izbrani spisi*. Ljubljana: Matica slovenska, 1890.